

Ukrainan kysymys Suomen sanomalehdissä 1917– 1918

Olli Koskinen

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2025

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historian oppiaine

Olli Koskinen

Ukrainan kysymys Suomen sanomalehdissä 1917–1918

Sivumäärät: 28 sivua

Tutkielma tarkastelee Ukrainan kysymyksen käsittelyä Suomen sanomalehdistössä vuosien 1917 ja 1918 aikana. Ukrainan kysymyksellä viitataan maan valtiolliseen kehitykseen sekä maan itsemääräämisoikeuteen liittyvään kiistaan Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeisenä aikana. Sanomalehdet käyttivät säännöllisesti kyseistä termiä Ukrainaa koskevissa kirjoituksissa.

Kontekstoin tutkielmassa puoluesidonnaisten sanomalehtien uutisointia Ukrainan kysymyksestä puolueiden aatteellisen suuntauksen kautta. Selvitän tutkielmassa myös, miten Ukraina ja Suomi esitettiin suhteessa toisiinsa ja millaisessa sävyssä Saksasta sekä Neuvosto-Venäjältä kirjoitettiin sanomalehdissä. Käytän tutkielmassa neljää sanomalehteä, jotka ovat: *Uusi Suometar*, *Helsingin Sanomat*, *Työmies* sekä *Suomen Sosialidemokraatti*. Kaikki kyseiset sanomalehdet toimivat jonkin puolueen pää-äänenkannattajana.

Tutkimusmetodina toimii lähiluku. Lähiluvun kautta hahmottelen Ukrainaa koskevien kirjoitusten yleisluonnetta. Sanomalehdissä kommentoitiin Ukrainan tapahtumia melko epäsuorasti, jonka takia on olennaista kiinnittää huomiota muun muassa sanavalintoihin, uutisoinnin laajuuteen sekä sanomalehtien suorittamaan valikointiin uutisoinnissa.

Lehtikirjoituksissa ei esiintynyt vielä vuoden 1917 aikana kovin vahvoja kannanottoja Ukrainan kysymykseen, vaikka tiettyjä painopisteitä uutisoinnissa nousi esille. Vuoden 1918 aikana sanomalehtien kanta Ukrainan kysymykseen alkoi muodostua aiempaa selkeämmäksi ja kirjoitukset heijastelivat vahvemmin puolueiden aatetaustaa sekä Suomen ja Ukrainan muuttuneita sisäpoliittisia asetelmia. Sanomalehdissä löydettiin myös joitakin yhteyksiä Suomen ja Ukrainan välillä, mutta niitä hyödynnettiin useimmiten argumenttina johonkin ulkopuoliseen asiaan liittyen. Samoin Saksan sekä Neuvosto-Venäjän käsitteleminen sanomalehdissä poikkesi toisistaan, erityisesti *Työmiehen* osalta.

Avainsanat: sanomalehdet, Ukraina, Neuvosto-Venäjä, Suomi, *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suometar*, *Työmies*, aatehistoria

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Historiallinen tausta	4
1.2	Tutkimuskysymykset ja aineisto	6
1.3	Aikaisempi tutkimus ja tutkimusmenetelmät	8
2	Ukrainan alkuvaiheet sanomalehdissä	11
2.1	Uutisoinnin yleisluonne	11
2.2	Ukraina rinnastuskohteena	13
3	Ukrainan levoton vuosi 1918 sanomalehdissä	16
3.1	<i>Helsingin Sanomien</i> linja tarkentuu	16
3.2	Sisällissota kärjistää <i>Uutta Suometarta</i>	18
3.3	<i>Työmies</i> asettuu bolševikkien puolelle	19
3.4	Sanomalehtikirjoitukset sodanjälkeiseltä ajalta	21
4	Yhteenveto	25
	Lähteet	27

1 Johdanto

1.1 Historiallinen tausta

”Me suomalaiset tulemme iloitsemaan Ukrainan kansan vapauspyrintöjen onnistumisesta, joka niin suuresti on oman maamme etujen mukaista”.¹ Näin kirjoitti Herman Gummerus vuonna 1931 julkaistussa muistelmassa *Ukrainan murrosajoilta*. Gummerus toimi Suomen asiainhoitajana Ukrainassa maan lyhyen itsenäisyyden ajan vuosina 1918–1919.

Tämä tutkielma tarkastelee, miten kyseisestä lyhytikäisestä Ukrainan valtiosta kirjoitettiin suomalaisissa sanomalehdissä vuosien 1917 ja 1918 aikana. Tutkielmassa perehdyn siihen, miten eri puoluekantaisten lehtien aatteellinen tausta vaikutti Ukrainaa koskevaan uutisointiin kyseisenä ajanjaksona.

Ensimmäinen maailmansota ja sitä seuranneet vuodet olivat Ukrainassa levotonta aikaa ja maa oli jatkuvassa sotatilassa vuosina 1917–1921. Ukraina jäi ensimmäisessä maailmansodassa ympäröivien suurvaltojen intressien väliin ja esimerkiksi keskusvallat tukivat Ukrainan kansallista liikettä omia tarkoitusperiään varten.² Tilanne muuttui Venäjän vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen myötä. Vallankumous poisti keisarivallan aikaiset ukrainalaiseen toimintaan ja kieleen kohdistuneet rajoitukset ja mahdollisti siten Ukrainan kansalliselle liikkeelle laajemman kansallisen itsemääräämisoikeuden tavoittelemisen. Hetkeä myöhemmin, maaliskuussa 1917 perustettiin Ukrainan Rada.³ Tässä vaiheessa Rada oli ainoastaan ukrainalaisten järjestöjen yhteiselin, mutta vain kuukautta myöhemmin yleisukrainalaisen kansalliskongressin päätöksellä siitä muodostui maan korkein kansallinen valtioelin. Tavoitteeksi asetettiin autonomisen Ukrainan perustaminen ja pitkällä aikavälillä Venäjän muuttaminen demokraattiseksi liittotasavallaksi.⁴

Radan pyrkimys itsenäiseen Ukrainaan syntyi kuitenkin vasta lokakuun vallankumouksen yhteydessä. Lokakuun vallankumouksessa sosialistinen bolševikkipuolue kaappasi vallan itselleen ja Rada reagoi vallankaappaukseen nopeasti julistamalla Ukrainan kansantasavallan perustetuksi. Bolševikkihallinto ei suhtautunut Ukraina kehitykseen myönteisesti ja perusti Ukrainan kansantasavallan vastineeksi Harkovassa neuvostotasavallan joulukuussa 1917.

¹ Gummerus 2018, 143.

² Remy 2015, 142.

³ Rada tarkoittaa neuvostoa ja tätä sanaa käytettiin aikoinaan kasakoiden yleiskokouksista, Remy 2015, 147.

⁴ Remy 2015, 146–147.

Osapuolten välille syttyi välittömästi sota, jonka aikana Ukrainan kansantasavalta julistautui täysin itsenäiseksi 25.1.1918.⁵ Radan alkuperäinen tavoite autonomisesta Ukrainasta yhtenä osana demokraattista Venäjän liittovaltiota oli näin vaihtunut itsenäisen valtion julistamiseen.

Suhteellisen heikko, vastaisenäistynyt tasavalta päätti turvautua keskusvaltoihin bolševikkijoukkojen lähentyessä Kiovaa. Ukrainan kansantasavalta lähetti oman valtuuskuntansa Brest-Litovskin rauhanneuvotteluihin ja solmi rauhansopimuksen keskusvaltojen kanssa 9.2.1918. Sopimuksen lopputuloksena Ukraina ajautui keskusvalloille alisteiseen asemaan saadakseen niiltä sotilaallista tukea Neuvosto-Venäjää vastaan. Koko Ukraina oli saksalaisten joukkojen hallinnassa huhtikuun loppuun mennessä ja sotatoimet päättyivät lopullisesti, kun Neuvosto-Venäjä solmi keskusvaltojen kanssa oman rauhansopimuksensa 3.3.1918.⁶

Vasemmistolaisen Radan hallinto oli kuitenkin keskusvalloille pettymys, sillä se ei kyennyt järjestämään osapuolten välisessä sopimuksessa sovittuja elintarviketoimituksia. Tämän seurauksena keskusvallat syrjäyttivät huhtikuun lopulla 1918 Radan ja nostivat valtaan oikeistolaisemman hallituksen, josta alkoi niin sanottu Hetmanaatin aika. Maan hetmaaniksi⁷ valittiin Pavlo Skoropadsky, jolle annettiin käytännössä diktaattorin valtuudet. Todellisuudessa Skoropadskyn oli otettava saksalaisten tahto huomioon päätöksenteossa.⁸ Skoropadsky oli yleisvenäläinen monarkisti, joka ei suhtautunut Ukrainan itsenäisyyspyrkimykseen erityisen suopeasti. Käytännössä Skoropadsky hyväksyi Ukrainan itsenäisyyden vain siinä tapauksessa, ettei Venäjälle palautettaisi monarkiaa. Maan nimi vaihtuikin Ukrainan kansantasavallasta Ukrainan valtioksi hetmanaatin aikana.⁹

Keskusvaltojen tappion myötä avoimen venäläismielinen Skoropadsky esitti julkisesti Ukrainan luopuvan itsenäisyyden tavoitteesta ja pyrkivän ainoastaan autonomiaan ei-bolševistisen Venäjän kanssa. Tämä aiheutti vastareaktion itsenäisyysmielisten puolelta ja maahan syttyi uusi sisällissota, jossa Skoropadsky syrjäytettiin nopeasti.¹⁰

⁵ Remy 2015, 152–154.

⁶ Remy 2015, 155–156.

⁷ Hallitsijanimikkeenä hetmaania oli käytetty 1700-luvulla autonomisen Ukrainan hallitsijasta. Remy & Plypenko 2004, 361.

⁸ Remy 2004, 361.

⁹ Remy 2015, 159–160.

¹⁰ Remy 2015, 161.

Valtaan nousi joulukuussa 1918 viisihenkinen Direktorio¹¹, joka julistautui maan hallitukseksi. Erittäin vasemmistolainen sekä kansallismielinen uusi hallinto palautti Ukrainan kansantasavallan muodollisesti takaisin, mutta sen valta oli kuitenkin äärimmäisen heikko. Ukraina oli käytännössä muodostunut valtatyhjiö, jota Neuvosto-Venäjä hyödynsi hyökkäämällä maahan toistamiseen. Direktorion valta mureni nopeasti ja jo helmikuussa 1919 bolševikkijoukot valtasivat Kiovan.¹²

Puolaan maanpakoon lähtenyt Simon Petljuran johtama hallitus solmi 20. huhtikuuta 1920 sopimuksen Neuvosto-Venäjän vastaisesta sotilasliitosta. Sopimuksessa Puola tunnusti Petljuran hallituksen Ukrainan viralliseksi hallitukseksi ja vastineeksi Ukraina joutui tekemään aluemyönnytyksiä Puolan hyväksi. Sopimuksen epäsuhtaisuus kertoo osaltaan, miten vähän liikkumavaraa Petljuran hallinnolla oli. Tästä huolimatta puolalais-ukrainalaiset joukot hyökkäsivät yhteisvoimin bolševikkien hallitsemaan Ukrainaan ja onnistuivat jopa valtaamaan Kiovan hetkellisesti. Alun menestyksestä huolimatta hyökkäys kuitenkin kääntyi nopeasti tappiolliseksi ja Ukraina jäi lopullisesti bolševikkien hallintaan sekä osaksi tulevaa Neuvostoliittoa. Ukrainan kansantasavallan toiminta puolestaan jatkui ainoastaan pakolaisorganisaationa.¹³

1.2 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tarkastelen tutkielmassa, miten Ukrainan kansantasavaltaa käsiteltiin Suomen sanomalehdistössä vuoden 1917 helmikuun vallankumouksesta vuoden 1918 loppuun asti. Näin ollen Direktorion hallintokausi sekä sitä seuranneet tapahtumajaksot karsiutuivat pois tutkielman aikarajauksesta. Tämä johtuu aineiston suuresta määrästä pelkästään vuosien 1917–1918 ajalta. Myöhäisemmän aineiston huolellinen analysointi sekä sisällyttäminen kandidaatintutkielman määrittämässä rajoissa olisi ollut haasteellista.

Analyysin kohteiksi tutkielmaan valikoitui *Helsingin Sanomat* ja *Uusi Suometar*.

Työväenlehdeksi tutkielmaan päätyi SDP:n puoluelehti, *Työmies*. *Työmiehen* toiminta kuitenkin päättyi sisällissodan lopussa, joten siirryn tämän jälkeen tarkastelemaan *Suomen*

¹¹ Direktorio terminä oli omaksuttu Ranskan vuoden 1789 vallankumouksen tapahtumista. Ranskassa Direktorio oli syrjäyttänyt terroria harjoittaneet jakobiinit ja aloittanut maltillisemmän kauden. Remy 2015, 161.

¹² Remy 2015, 162–163.

¹³ Remy 2015, 167–168.

Sosialidemokraatti-nimistä sanomalehteä. Kyseinen lehti perustettiin SDP:n uudeksi pää-äänenkannattajaksi.

Suomen sanomalehdistö oli hyvin puoluesitoutunutta itsenäisyyden alkuvuosina, vaikka puoluelehdistön suhteellinen osuus kääntyikin laskusuuntaan itsenäistymistä seuranneena vuosikymmenenä.¹⁴ Valikoiduista sanomalehdistä *Helsingin Sanomat* toimi nuorsuomalaisen puolueen johtavana äänenkannattajana. Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä Suomeen syntyi uusi puoluejako, jossa vanha- ja nuorsuomalaisen puolueiden tilalle muodostuivat tasavaltalainen Kansallinen Edistyspuolue sekä monarkiaa kannattava Kansallinen Kokoomus. Puoluejaon jälkeen *Helsingin Sanomat* siirtyi edistyspuolueen tukijaksi, mutta lehden ja puolueen välinen side ei ollut yhtä vahva verrattuna edeltävän nuorsuomalaisen puolueen aikaan.¹⁵

Helsingin Sanomien kilpailijana toimi vanhasuomalainen *Uusi Suometar* ja aatteellisesti lehtiä erotti erityisesti nuorsuomalaisten vapaamielisyys. *Uusi Suometar* oli puoluepoliittisesti sitoutunut Suomalaiseen puolueeseen eli vanhasuomalaisiin.

Työmies oli sidoksissa sosialidemokraattiseen puolueeseen, mutta lehden toiminta päättyi sisällissodan loppuvaiheilla. SDP:n puoluelehden jatkajaksi perustettiin kuitenkin jo toukokuussa 1918 *Suomen sosialidemokraatti*. Sisällissodan hävinnän työväenliikkeen oli uudistuttava parlamentaariseksi ja samoin myös *Suomen sosialidemokraatin* linjauksessa vakuutettiin lehden tuomitsevan kaikki anarkistiset ja bolševistiset menettelytavat.¹⁶

Linjamuutoksesta huolimatta sanomalehden alkutaival oli vaikea. 6.5.1918 julkaistussa näytenuumerossa esiintyi melko uskaliaista kritiikkiä valkoisia kohtaan ja lehden seuraava numero julkaistiin vasta syksyllä. Rajoja rikkovat kirjoitukset jatkuivat myös syksyllä ja tällä kertaa nuoren työväenlehden kohtaloksi koitui lakkauttaminen suojeluskuntien vaatimuksesta 11.11.1918.¹⁷ Lakkauttaminen jäi lyhytaikaiseksi, sillä jo kuukautta myöhemmin lehti sai jälleen toimia sillä edellytyksellä, että kritiikkiä valkoista Suomea kohtaan lievennettäisiin.¹⁸

Kyseiset sanomalehdet valikoituivat tutkielmaan puoluekytköksen sekä niiden yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi tällä ajanjaksolla. Esimerkiksi *Työmies* oli vuonna 1917

¹⁴ Salokangas 1987, 207.

¹⁵ Jensen-Eriksen & Mainio & Hänninen 2019, 44–45, 47.

¹⁶ Perko 2022, 393.

¹⁷ Perko 2022, 393–395.

¹⁸ Perko 2022, 395–396.

80 000 kappaleen levikillään Suomen suurin lehti. Tätä voi verrata *Helsingin Sanomien* levikkiin, joka oli samanaikaisesti 50 000.¹⁹ Eri puoluekantaisten sanomalehtien avulla kykenen vertailemaan lehtikirjoituksia keskenään sekä arvioimaan kirjoituksissa esiintyvien eroavaisuuksien syitä.

Tutkielmassa käsittelen, miten lehtien poliittinen tausta heijastuu Ukrainaan liittyvään uutisointiin ja millaisia eroja porvarillisen sanomalehdistön kirjoituksissa esiintyy verrattuna työväenlehtiin. Arvioin myös, millaisessa valossa Neuvosto-Venäjä esitetään lehdissä ja miten hetmaatin saksalaismyönteistä valtaa käsitellään aikana, jolloin Suomen ja Saksan suhteet olivat erittäin tiiviit. Venäjistä vastikään itsenäistyneiden Suomen ja Ukrainan kehityksissä on tiettyjä yhteyksiä ja tutkielman tavoitteena on myös selvittää, miten maita rinnastetaan toisiinsa uutisoinnissa.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja tutkimusmenetelmät

Ukrainan kansantasavallasta on tehty Suomessa melko vähän tutkimusta. Mikko Hautala on kirjoittanut pro gradu -tutkielman aiheesta *Vienninedistämistä vai ulkopoliittikkaa? Suomen Ukraina-suhteet poliittisena ja taloudellisena kysymyksenä 1917–1919*. Johannes Remy on kirjoittanut yleishistoriallisen tietokirjan nimeltä *Ukrainan historia*. Teoksen yhdessä luvussa käsitellään Ukrainaa tutkielman aikarajauksen aikana. Tämän lisäksi Remy on kirjoittanut yhdessä Viktor Plypenkon kanssa artikkelin ”Suomi ja Ukrainan kysymys 1917–1921”. Hyödynnän molempia jälkimmäisenä mainittuja teoksia tutkielmassa. Muu tutkielman keskeinen tutkimuskirjallisuus koostuu puolueita käsittelevistä teoksista. Näistä mainittakoon muun muassa Hannu Salokorven teos *Pietarin tie: Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920*, Vesa Vareksen kirjoittama *Varpuset ja pääskysset: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918* sekä Juha Matikaisen väitöskirja *Parlamentarismien kannattajasta vallankumouksen äänitorveksi: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen lehdistö 1917–1918*.

Tutkielman tutkimusmenetelmänä toimii lähiluku. Lehtien varsinainen näkökulma tiettyyn asiaan ei välttämättä ole huomattavissa suoran kommentoinnin kautta. Tämän takia on keskeistä kiinnittää huomiota artikkeleissa esiintyviin sanavalintoihin sekä muun muassa siihen, kuinka paljon tietyille aiheelle on annettu tilaa uutisoinnissa ja millaista valikointia sanomalehdissä

¹⁹ Matikainen 2018, 50.

esiintyi. Ukrainaa koskevan uutisoinnin lähteenä käytettiin pääasiassa muiden ulkomaisten lehtien kirjoituksia sekä sähkösanomia. Näihin perustuvat kirjoitukset ovat usein myös täysin identtisiä keskenään kaikissa lehdissä, mikäli lehti on päättänyt uutisoida aiheesta. Lainattujen artikkeleiden suhteen on olennaista kiinnittää huomiota myös alkuperäisen tekstin kirjoittaneen sanomalehden taustaan.

Alkuperäislähteiden etsimisessä olen hyödyntänyt Kansalliskirjaston digitoitujen sanomalehtien hakupalvelua rajaamalla hakutulokset vuosien 1917 ja 1918 ajalle. Olen suorittanut haut pääosin ainoastaan hakusanalla ”Ukraina”, mutta toisinaan myös lisäsanoilla, kuten ”Suomi” ja ”Venäjä”. Hakusanalla ”Ukraina” löytyi kaikkiaan 1329 hakuosumaa vuosien 1917–1918 ajalta sisällyttäen kaikki neljä sanomalehteä haussa. Näistä 494 osumaa on vuoden 1917 ajalta ja 835 osumaa vuodelta 1918. Lehtikohtaisesti eniten osumia löytyi *Helsingin Sanomista*, yhteensä 527 kertaa. Muissa sanomalehdissä hakusana esiintyi *Uudessa Suomettaressa* 493 kertaa, *Työmieheissä* 267 kertaa ja *Suomen Sosialidemokraatissa* 42 kertaa. Tuloksista voi huomata, että Ukrainaa koskevien kirjoitusten määrä lisääntyi huomattavasti maan sisäisen tilanteen eskaloituessa vuonna 1918.

Digitoitujen lehtiarkistojen tutkimuskäyttöön liittyy myös uudenlaisia haasteita, joiden tiedostaminen on tutkijan kannalta merkittävää. Muun muassa sanahakujen osalta tutkijan omilla hakutaidoilla voi olla merkittävä vaikutus hakutuloksiin. Digitaalisten hakupalveluiden riskinä on tutkijan kannalta myös, ettei aineistoon perehdy huolellisesti, jolloin laajat kokonaisuudet saattavat jäädä epäselviksi.²⁰ Tämän lisäksi koneellinen tekstintunnistus ei ole täydellinen, joten joitakin hakutuloksia saattaa puuttua.²¹ On siis mahdollista, ettei esimerkiksi hakusanalla ”Ukraina” ole saatu aivan kaikkia hakutuloksia. Keskeistä on myös huomioda, että sanahaut ovat poikkeuksetta tutkijan muotoilemia ja sisältävät täten ennakkokäsityksiä tutkittavasta aineistosta. Tutkija saattaa huomaamattaan ohjata hakutuloksia tiettyyn suuntaan sanavalintojensa kautta.²² Tätä pyrin välttämään käyttämällä ainoastaan neutraalia hakusanaa ”Ukraina”, jolloin tuloksiin ilmestyi yksinkertaisesti kaikki Ukrainaa koskevat kirjoitukset valitulla ajalla. Lisäsanojen käyttäminen oli kuitenkin myös hyödyllistä tarkennettujen hakujen kohdalla.

²⁰ Hakkarainen et al. 2022, 110.

²¹ Hakkarainen et al. 2022, 112.

²² Hakkarainen et al. 2022, 113.

Karkeista hakutuloksista karsin pois ensisijaisesti kirjoitukset, jotka eivät liittyneet tutkielman aihepiiriin, jonka jälkeen siirryin tutkimaan aineistoa tarkemmin artikkelikohtaisesti.

Aineistosta rajautui pois sähkösanomat kokonaisuudessaan, joten tutkielman aineisto koostuu vain laina-artikkeleista sekä etenkin sanomalehtien omista kirjoituksista. Muun muassa sähkösanomia oli hakutuloksissa valtava määrä, joten näiden rajausten kautta potentiaalisesti tutkielmalle keskeisen aineiston määrä laski huomattavasti.

Tutkielman aikarajaus sijoittuu osittain itsenäisyyttä edeltävään aikaan sekä ensimmäiseen maailmansotaan, joten on myös keskeistä huomioida näiden tekijöiden vaikutukset suomalaisen sanomalehdistön toimintamahdollisuuksissa. Esimerkiksi lehdistövapautta rajoitettiin Venäjän keisarikunnassa ensimmäisen maailmansodan aikana merkittävästi ja tämän seurauksena useiden kirjoitusten alkuun on merkitty kirjaimet ”S.H.”. Tämä merkintä tarkoitti, että kirjoitus on sotasensuurin hyväksymä.²³ Sanomalehdistön asema oli kuitenkin vahva jo ennen itsenäisyyttä, sillä keisarivallan romahdus oli murentanut suurilta osin myös sensuurin.²⁴ Tutkielman aineistossa merkintä esiintyy vain harvoissa artikkeleissa. Tämän lisäksi kirjoitusten alussa on usein merkinnät ”P.T.”, joka tarkoittaa Pietarin tietotoimistoa tai ”S.T.T.” eli Suomen tietotoimisto.²⁵

²³ Kuusanmäki 1980, 99.

²⁴ Jensen-Eriksen & Mainio & Hänninen 2019, 44.

²⁵ Nygård 1987, 139; Salokangas 1987, 355.

2 Ukrainan alkuvaiheet sanomalehdissä

2.1 Uutisoinnin yleisluonne

Tässä käsittelyluvussa tarkastelen yleisellä tasolla, millaista Ukrainaa koskeva uutisointi oli *Helsingin Sanomissa*, *Uudessa Suomettaressa* sekä *Työmieheessä*. Luvun pääpaino on vuoden 1917 artikkeleissa, mutta käytän myös joitakin alkuvuoden 1918 kirjoituksia. Ensimmäisessä alaluvussa analysoin uutisoinnin yleiskuvaa sekä lehtikohtaisia eroja, jonka jälkeen siirryn käsittelemään, miten lehdet vertailivat Suomea ja Ukrainaa keskenään ja millaisia yhteyksiä maiden välille löydettiin uutisoinnissa.

Helsingin Sanomissa Ukrainan tapahtumia seurattiin aktiivisesti vuoden 1917 aikana.

Uutisointi oli kuitenkin erittäin maltillista eikä lehti ottanut kantaa Ukrainan tapahtumiin juuri ollenkaan. Lehdessä nousi esiin melko tasapuolisesti niin venäläisten kuin ukrainalaistenkin suhtautuminen Ukrainan kysymykseen. Muun muassa Ukrainan Radan antamat julistukset julkaistiin lehdessä kokonaisuudessaan.²⁶ Venäjän suhtautumista tuotiin esiin venäläisten lehtikirjoitusten lainaamisella.²⁷

Helsingin Sanomien ominaispiirre Ukrainan uutisoinnissa oli, että lehti siteerasi toisinaan muitakin kuin venäläisiä lehtiä. Näitä olivat muun muassa saksalainen *Kreuzzeitung* sekä itävaltalainen *Neue Freie Pressen*.²⁸ Näiden lehtien kirjoituksissa esiintyi melko kovaa kritiikkiä Venäjää kohtaan, mutta vaikutti siltä, että *Helsingin Sanomissa* haluttiin vain tuoda esiin muualla Euroopassa esiintyviä näkökulmia. Kirjoituksia ei kommentoitu lainkaan ja suurin osa *Helsingin Sanomien* kirjoituksista siteeraa muiden sanomalehtien tavoin venäläisiä lähteitä, joten kyseiset kirjoitukset ovat vain yksittäistapauksia. Venäläislehtien kirjoituksissa Ukrainan kansallisia pyrkimyksiä käsiteltiin pääosin kielteisesti.

Helsingin Sanomien neutraali suhtautuminen Ukrainan kysymykseen tulee selkeästi ilmi lehden omassa kirjoituksessa, jossa maan tapahtumia käsiteltiin laajasti. Hyvin käytännönläheisessä kirjoituksessa ei otettu lainkaan kantaa Ukrainan kansallisten

²⁶ Itsenäistyvä Ukraina. *Helsingin Sanomat* 18.10.1917;

²⁷ Venäläinen lausunto Ukrainan separatismista. *Helsingin Sanomat* 20.6.1917

²⁸ esim. Saksalaiset sanomalehdet separatismista Wenäjällä. *Helsingin Sanomat* 31.8.1917; Ranskalais-venäläisen liiton selkkaus. *Helsingin Sanomat* 12.10.1917.

pyrkimysten osalta, vaan avattiin ainoastaan maan tuoreimpien tapahtumien kulku.²⁹ Kirjoitus oli myös lähes ainoa sanomalehden oma kirjoitus vuoden 1917 ajalta.

Uusi Suometar erosi sikäli muista sanomalehdistä, että sen uutisoinnissa esiintyi poikkeuksellisen paljon venäläisten lehtien lausuntoja Ukrainasta. Toisinaan venäläisten lehtien kirjoituksille oli annettu jopa kokonainen osio.³⁰ Venäläisten lehtikirjoitusten laaja huomiointi *Uudessa Suometassa* johtui oletettavasti vanhasuomalaisten lojaalisuudesta Venäjää kohtaan, jota suomettarelaisissa piireissä arvostettiin myös Venäjän väliaikaisen hallituksen aikana.³¹ Huomionarvoista *Uuden Suometaren* artikkeleissa on myös, ettei lehti juurikaan hyödyntänyt ukrainalaisia sanomalehtiä lähteenä eikä ukrainalaisten kantaa tuotu muutenkaan erityisesti esille. Pääpaino vaikutti olevan Venäjän suhtautumisessa.

Uuden Suometaren linja Ukrainan kansallisliikkeen suhteen ei kuitenkaan ollut täysin kielteinen. Lehdessä noteerattiin esimerkiksi ukrainalaisten Pietarissa järjestämä kansallismielinen mielenosoitus, jossa toivottiin Venäjälle liittotasavaltaa sekä vapaata Ukrainaa.³² Radan alkuperäinen tarkoitus ei ollut täydellinen irtaantuminen Venäjästä, vaan autonominen asema Radan toivomassa Venäjän liittotasavallassa. Lojaaleille vanhasuomalaisille tämä pyrkimys oli mahdollisesti helpommin hyväksyttävissä, sillä samaa tavoitetta ajettiin myös Suomen osalta vielä ennen lokakuun vallankumousta vanhasuomalaisten sisäpiirin toimesta.³³ Suomalaisessa puolueessa oli tosin Venäjän suhteen myös uskaliaampi itsenäisyysryhmittymä, mutta pää-äänenkannattaja *Uusi Suometar* oli vielä Venäjälle uskollisten hallinnassa.³⁴

Lehden Venäjä-keskeisyys Ukrainan kysymyksen osalta on huomattavissa erityisesti artikkeleista, joissa venäläiset sanomalehdet toimivat lähteenä. Esimerkiksi venäläisestä *Den-* sanomalehdestä lainatussa artikkelissa mainitaan, että väliaikainen hallitus on joutunut Ukrainan takia monimutkaiseen tilanteeseen ja että ”Ukrainassa nopeata vauhtia yltyy separatistinen kiihoitus.”³⁵ Samoin *Uudessa Suometassa* julkaistiin venäläisen *Retš-* sanomalehden kirjoitus Kiovan polyteknillisen opiston venäläisten professorien antamasta

²⁹ Ukrainan kysymys. *Helsingin Sanomat* 10.8.1917

³⁰ esim. Venäläisten lehtien lausuntoja universalista. *Uusi Suometar* 28.6.1917; Ukrainan kysymys. *Uusi Suometar* 18.8.1917

³¹ Salokorpi 1988, 152.

³² Ukrainalaiset toivovat liittotasavaltaa. *Uusi Suometar* 28.3.1917.

³³ Salokorpi 1988, 163.

³⁴ Salokorpi 1988, 162.

³⁵ Ukrainan asiat. *Uusi Suometar* 7.11.1917

vastalauseesta Ukrainan kehityskululle. Vastalauseen mukaan Ukrainalle oli tehty liian isoja myönnytyksiä ja vain ”voimakas hallitus voi torjua vallananastusyriityksen ja pelastaa maan kansalaissodalta”.³⁶

Työmiehen uutisoinnille oli puolestaan tyypillistä sanomalehden verraten laaja venäläisten työväenlehtien siteeraaminen. Vasemmistolaiset lehdet, kuten *Pravda* sekä *Novaja Žižn* esiintyivät säännöllisesti sanomalehdessä. *Työmiehessä* noteerattiin myös usein, miten bolševikit suhtautuivat Ukrainan kysymykseen.³⁷ Näissä kirjoituksissa Ukraina esiintyi kuitenkin toissijaisena ja painopiste oli bolševikkien suhde Suomeen.

Henrik Boberg tuo esiin sanomalehtitutkimukseen liittyvän haasteen materiaalin käyttämisen osalta. Materiaalin laajuus ja osittainen ristiriitaisuus mahdollistaa useiden toisistaan eroavien tulkintojen tekemisen. Tämän välttäminen on Bobergin mukaan mahdollista perehtymällä lähteeseen huolellisesti sekä hahmottamalla sen asema yksilöiden, yhteisöjen sekä ideologioiden kokonaisuudessa.³⁸ Täten yksittäisen kirjoituksen pohjalta on haastavaa tehdä perusteellista johtopäätöstä tietyn sanomalehden suhtautumisesta. Lainattuja artikkeleita ei juurikaan kommentoitu ja lehtien omat kirjoitukset Ukrainasta olivat melko harvassa. Näin ollen vuoden 1917 aikaiseen uutisointiin tulee suhtautua päätelmien laatimisen osalta varauksellisesti.

2.2 Ukraina rinnastuskohteena

Ukraina jäi usein muiden itäisen Väli-Euroopan valtioiden tapaan turvallisuus- ja talouspolitiikassa osin Baltian sekä Puolan varjoon.³⁹ Toisaalta ensimmäinen maailmansota oli nostanut Ukrainan suomalaisille laajempaan tietoisuuteen ja vuoden 1917 aikana Suomessa pohdittiin ukrainalaisen historian sekä kansallisten pyrkimysten erillisyyttä Venäjästä.⁴⁰ Sanomalehdissä Ukrainasta kirjoitettiin melko laajasti sekä säännöllisesti, joten Ukrainan kysymys koettiin selvästi merkityksellisenä.

Helsingin Sanomissa Ukraina ja Suomi nähtiin ainakin osittain rinnasteisina toisiinsa.

Esimerkiksi eräässä *Helsingin Sanomien* Brest-Litovskin rauhanneuvotteluja koskevassa

³⁶ Ukrainan autonomia. *Uusi Suometat* 30.10.1917

³⁷ esim. Suomen kysymys ja Venäjän sosialidemokratia. *Työmies* 19.5.1917; Wastawallankumouksellisten hyökkäys ja hallituskysymys Venäjällä. *Työmies* 15.9.1917

³⁸ Boberg 2004, 48.

³⁹ Vares 2015, 125.

⁴⁰ Roselius & Silvennoinen 2019, 76.

artikkelissa otettiin kantaa Suomen ja Ukrainan välisiin suhteisiin. Artikkelissa korostettiin, miten Suomen tulisi rauhanneuvotteluissa yhdistyä muiden Venäjältä irtaantuvien rajamaiden, kuten Ukrainan, kanssa yhteisten intressien vuoksi.⁴¹ Lehti käytti Ukrainan itsenäisyysjulistusta myös osoituksena, ettei Venäjä enää tulevaisuudessa kykenisi edustamaan maata sellaisena kuin se oli ennen ensimmäistä maailmansotaa. Näin ollen lehti argumentoi, ettei Suomenkaan tulisi jäädä odottamaan millaiseksi Venäjä tulevaisuudessa muodostuu.⁴² Jälkimmäisenä mainittu artikkeli oli tosin ensisijaisesti *Helsingin Sanomien* kannanotto siihen, miksi Englannin⁴³ tulisi tunnustaa Suomen itsenäisyys.

Uudessa Suomettaressa Suomen ja Ukrainan yhtäläisyyksistä kirjoitettiin lähinnä Venäjän näkökulmasta. Lehti muun muassa huomautti, ettei Venäjä tulisi hyväksymään kummankaan maan eroamista.⁴⁴ Kyseinen argumentti oli vanhasuomalaisille hyvin tyypillinen myös Suomen sisäpolitiikasta.⁴⁵ Kansallisten pyrkimysten tavoittelu koettiin osin epäolennaiseksi pelkästään sen takia, ettei Venäjä tulisi pysyvästi hyväksymään irtautumista emävaltiosta. Etenkin, kun ei ollut varmuutta siitä, millaiseksi Venäjä tulisi tulevaisuudessa muodostumaan.

Työmiehen osalta Ukraina nähtiin Suomen tavoin tsaarinaikaisen sorron uhrina. Yhdessä kirjoituksessa asiasta lausuttiin seuraavasti: ”Tsaariwaltikan alle kuuluneessa laajassa waltakunnassa alkoi heti wallankumouksen jälkeen wuosisatoja sorronyössä eläneet kansat suoristaa hartioitaan, oikoa jäseniään. Nousi Ukraina, nousi Wiro, nousi Suomi ja monet muut!”⁴⁶

Sosialidemokraattien suhde tsaarinvallan aikaan oli luonnollisesti hyvin kielteinen. Keisarinvallan aikana esimerkiksi työväenlehtien toimintaa oli rajoitettu huomattavasti.⁴⁷ Suomessa *Työmiehen* taustapuolue SDP oli ajanut maan itsenäisyysasiaa vahvasti Vladimir Leninin kehittämään kansallisuusteoriaan nojaten. Teorian mukaan sorto edesauttoi nationalismiin nousua sorrettujen kansojen keskuudessa, mutta sorron lopettaminen veisi pohjan separatismilta. Leninin mukaan eroaikkeista luovuttaisiin, mikäli kansoille turvattaisiin

⁴¹ Suomen osanotto rauhanneuvotteluihin. *Helsingin Sanomat* 1.1.1918.

⁴² Englanti ja Suomen itsenäisyys. *Helsingin Sanomat* 19.1.1918

⁴³ Artikkelissa käytetty sanaa ”Englanti”.

⁴⁴ Suomen asiat venäläisissä lehdissä. *Uusi Suometar* 16.6.1917.

⁴⁵ Salokorpi 1988, 160.

⁴⁶ Suuret keljut. *Työmies* 25.9.1917

⁴⁷ Matikainen 2018, 35.

oikeus itsenäiseen valtioon.⁴⁸ Tsaarinaikaisen sarron narratiivi oli selkeästi keskeinen sosialidemokraateille ja se ilmenee myös *Työmiehen* kirjoituksista.

Yleisesti ottaen vuoden 1917 aikana kolmen sanomalehden uutisoinnissa Ukrainan kysymykseen otettiin kuitenkin melko epäsuorasti kantaa. Vaikka Suomen lehdistön asema oli tsaarinaikaan verrattuna vapaampi, ei sanomalehdissä välttämättä uskallettu ottaa kovin vahvasti kantaa Ukrainan tapahtumiin. Kyseessä oli kuitenkin emämaan sisäinen separatistinen liike. Näin ollen puolueiden omat poliittiset näkemykset tai tavoitteet heijastuivat melko vähäisesti sanomalehtien kirjoituksiin.

Suomessa itsenäistymisen tuoma murroskausi vahvisti puoluelehdistön poliittisuutta. Puolueille sanomalehdistö toimi keinona vaikuttaa kansalaisiin ja tarve tälle kasvoi entisestään maan itsenäistyttyä.⁴⁹ Sama vaikutti pätevän myös Ukrainaa koskeviin kirjoituksiin, sillä Ukrainan tilanteen kärjistyessä myös sanomalehdissä esiintyi aiempaa puolueellisempia tekstejä.

⁴⁸ Matikainen 2018, 93.

⁴⁹ Salokangas 1987, 169.

3 Ukrainan levoton vuosi 1918 sanomalehdissä

3.1 *Helsingin Sanomien* linja tarkentuu

Siirryn seuraavaksi käsittelemään uutisoinnin eroja Ukrainan vuoden 1918 tapahtumien kautta. Vielä vuoden 1917 aikana sanomalehdet olivat uutisoineet melko sekalaisesti Ukrainan tapahtumista, mutta vuodenvaihteessa alkanut Ukrainan sekä Neuvosto-Venäjän välinen sota keskitti sanomalehtien uutisointia sotaan. Tarkastelen luvussa ensimmäiseksi sodanaikaista uutisointia sanomalehdissä. Ukrainan sodan aikana myös Suomessa alkoi sisällissota, joka vaikutti suuresti sanomalehdistön toimintamahdollisuuksiin. Punainen hallitus lakkautti vastavallankumouksellisten sanomalehtien toiminnan heti sodan alussa 2.2.1918.⁵⁰ Näin ollen *Helsingin Sanomien* sekä *Uuden Suomettaren* toiminta katkesi hetkellisesti. *Työmiehen* toiminta puolestaan päättyi pysyvästi sisällissodan loppuvaiheilla huhtikuussa 1918.

Käsittelen vielä lopuksi sanomalehtikirjoituksia sodanjälkeisiltä kuukausilta, jolloin Saksan vaikutusvalta Ukrainassa kasvoi huomattavasti. Tältä ajalta tutkin erityisesti, millaisessa valossa Saksa esitettiin Ukrainaa koskevan uutisoinnin yhteydessä.

Helsingin Sanomien Ukrainaa koskeva uutisointi vielä ennen sisällissodan alkamista painottui Brest-Litovskin rauhanneuvotteluihin sekä Ukrainan itsenäiseen edustukseen neuvotteluissa.⁵¹ Ukrainan heikon sotamenestyksen seurauksena, Rada solmi sopimuksen keskusvaltojen kanssa saadakseen niiltä kaipaamaansa sotilaallista tukea Neuvosto-Venäjää vastaan.⁵² *Helsingin Sanomissa* sopimusta kuvailtiin Ukrainalle tarpeellisena ”wasta saawutetun wapautensa puolustamiseksi Suur-Wenäjää vastaan”.⁵³

Nuorsuomalaisen puolueen sisällä esiintyi kahtiajako Saksaan suhtautumisen osalta. *Helsingin Sanomien* ryhmä eli varpuset⁵⁴ suhtautuivat hyvin kielteisesti Saksaan, kun taas toisessa puolueen ryhmittymässä eli pääskysissä esiintyi vahvaa saksalaismielisyyttä.⁵⁵

⁵⁰ Salokangas 1987, 177.

⁵¹ esim. Brestin neuvottelut: Ukraina mukana. *Helsingin Sanomat* 9.1.1918; Brest-Litovskin konferenssi: uusia osanottajia. *Helsingin Sanomat* 20.1.1918

⁵² Remy 2015, 154–155.

⁵³ Rauha keskuswaltain ja Ukrainan wälillä taattu. *Helsingin Sanomat* 23.1.1918

⁵⁴ Nuorsuomalainen puolue oli jakautunut kahteen lintujen mukaan nimettyyn haaraan. Vasemmistolaisemmilla varpusilla oli pitkälti ote puolueen pää-äänenkannattaja *Helsingin Sanomien* toimituksesta. Puolueen oikeistohaaraa kutsuttiin pääskysiksi.

⁵⁵ Vares 2000, 195.

Suhtautuminen bolševikkihallintoon oli molemmissa piireissä epäileväistä ja lehdessä kritisoitiinkin ensisijaisesti bolševikkeja liian suoraviivaisesta sekä hiomattomasta politiikasta Ukrainan kaltaisten kansallisuuskysymyksien hoitamisessa.⁵⁶ Samoin lehdessä arvosteltiin sitä, etteivät bolševikit hyväksy ”Ukrainan kansallista yhteenkuuluvaisuutta”, vaan syyttivät Radaa porvarillisuudesta. Syytökset porvarillisuudesta eivät kuitenkaan *Helsingin Sanomien* mukaan kestäneet päivänvaloa, sillä ”Jo keskusneuvoston kokoonpano osoittaa, kuinka vähäisessä määrässä porvarillinen se on.”⁵⁷

Vielä vuoden 1918 tammikuussa uutisointi *Helsingin Sanomissa* oli melko maltillista, mutta sanomalehden suhde Ukrainan kysymykseen oli muodostunut edeltävään vuoteen verrattuna selkeämmäksi ja Ukrainan osalta myönteisemmäksi. Sisällissodan alkaessa *Helsingin Sanomien* toiminta kuitenkin lakkautettiin hetkellisesti ja kirjoitukset jatkuivat 13.3.1918 eteenpäin.

Helsingin Sanomien toiminnan palautuessa sisällissodan keskellä lehden Ukrainaa koskevat kirjoitukset tiukentuivat selvästi. Bolševikkihallinto esitettiin nyt entistä kielteisemmässä valossa. Lehden mukaan Ukrainan sodan syttyminen oli Trotskin ”juonittelupelin” syytä. Samoin neuvostohallitusta kritisoitiin siitä, ettei sillä lehden mukaan ikinä ollut aikomuksena solmia rauhaa, vaan tavoitteena oli ainoastaan ”poliittisen kiihoituksen harjoittaminen yleismaailmallisen köyhälistön vallankumouksen sytyttämiseksi.”⁵⁸

Sanomalehdessä löydettiin myös yhteneväisyyksiä Ukrainan sodan sekä Suomen sisällissodan välille. Lehdessä kirjoitettiin muun muassa, miten neuvostohallitus menetteli Ukrainan sekä Suomen osalta samalla tavoin osallistumalla epäsuorasti molempiin sotiin, mutta lähettäen kuitenkin sotajoukkoja.⁵⁹ Toisessa kirjoituksessa sen sijaan mainittiin, ettei kummankaan sodan tarkoituksena ollut yksinomaan vallankumous, vaan maiden irtautumisen estäminen.⁶⁰

Helsingin Sanomat oli sisällissodan aikana valkoisten leirissä, mutta seurasi sodan jälkeen nuorsuomalaisten keulahahmon, K. J. Ståhlbergin sovinnollista linjaa. Vallankumouksellisuus kuitenkin tuomittiin jyrkästi edelleen eikä neuvostohallinnon kanssa yhteistyötä jatkaneita katsottu hyvällä.⁶¹ Ukrainan kysymyksen uutisointiin *Helsingin Sanomien* valkoisuus vaikutti

⁵⁶ Sodanuhka Suur-Wenäjän ja Romanian välillä. *Helsingin Sanomat* 16.1.1918

⁵⁷ Ukraina ja sen puolueet. *Helsingin Sanomat* 26.1.1918

⁵⁸ Ulkopoliittinen ja sotilaallinen asema. *Helsingin Sanomat* 16.4.1918

⁵⁹ Suomen ja Wenäjän suhteet. *Helsingin Sanomat* 26.4.1918

⁶⁰ Kansalaissodan ahjo. *Helsingin Sanomat* 17.4.1918

⁶¹ Jensen-Eriksen & Mainio & Hänninen 2019, 44–45.

merkittävästi ja se ilmeni aiempaa vahvemmillä kannanotoilla. Suomen tavoin Ukraina miellettiin sanomalehdessä nyt neuvostohallinnon uhriksi.

3.2 Sisällissota kärjistää *Uutta Suometarta*

Vanhasuomalaisissa piireissä oli ylläpidetty yhteyksiä Venäjään jo kauan, mutta lokakuun vallankumouksen seurauksena vanhasuomalaiset joutuivat edistämään itsenäisyysasiaa osin vastentahtoisesti. Bolševikihallituksen kanssa ei haluttu tehdä yhteistyötä, joten korkein valta oli nyt vanhasuomalaistenkin mielestä siirrettävä Suomeen.⁶² Lenin vallan pysyvyyteen suhtauduttiin kuitenkin epäilevästi, joten yhteyksiä Venäjään ei haluttu katkaista vielä kokonaisuudessaan. Porvarillisissa piireissä vallitsi yleinen uskomus, että Venäjälle vielä palautuisi monarkia. Näin ollen itsenäisyyslinjaa ajettiin vanhasuomalaisten osalta varovaisesti ja seuraamalla ensisijaisesti Venäjän kehitystä.⁶³

Vanhasuomalaisten varovaisuus tuli vielä esiin *Uuden Suomettaren* Ukrainan sekä Neuvosto-Venäjän välisen sodan uutisoinnissa. Kirjoitukset keskittyivät tarkastelemaan maan tuoreimpia tapahtumia, kuten Brest-Litovskin rauhanneuvottelujen etenemistä. Ukrainan sekä keskusvaltojen välisestä rauhansopimuksesta lehti kirjoitti, että Ukrainan tekemä sopimus ”vihollisen” kanssa tulisi vaikeuttamaan Venäjän omien etujen ajamista neuvotteluissa ja herättäisi ”isovenäläisissä neuvottelutovereissa pahaa verta”.⁶⁴ Lehti taipui edelleen Venäjän suuntaan näkemyksissään.

Sotaa kommentoitiin lehdessä harvoin eikä sen syitä avattu tarkemmin. Vaikka vanhasuomalaisten keskuudessa bolševikkeihin suhtauduttiin vastenmielisesti, vaikutti siltä, ettei sanomalehdessä haluttu ottaa kantaa Venäjän sisäisiin asioihin. On mahdollista, ettei suorille kannanotoille koettu tarvetta, sillä vanhasuomalaiset epäilivät Leninin hallituksen pysyvyyttä. Mikäli Venäjälle palautuisi vanhasuomalaisille mieluinen hallinto, näyttäytyisi silloin separatistisen liikkeen aikaisempi tukeminen vahingolliselta.

Helsingin Sanomien tavoin Suomen sisällissota kärjisti *Uuden Suomettaren* suhtautumista Ukrainan kysymykseen. *Uuden Suomettaren* tapauksessa muutos vaikutti kuitenkin radikaalimmalta, sillä Ukrainaa kohtaan ei ollut esiintynyt aiemmin samankaltaista

⁶² Salokorpi 1988, 183–184.

⁶³ Salokorpi 1988, 191–192,

⁶⁴ Asema. *Uusi Suometar* 25.1.1918

myönteisyyttä kuin *Helsingin Sanomissa*. Punaiset olivat lakkauttaneet myös *Uuden Suomettaren*, mutta lehden ilmestyminen jatkui taas 13.4. eteenpäin.

Jos vielä vuodenvaihteessa *Uusi Suometar* oli vältellyt vahvoja kannanottoja Ukrainaan liittyen, esiintyi lehdessä nyt poikkeuksellisen kovaa kritiikkiä bolševikkien suuntaan. Eräässä kirjoituksessa asiasta lausuttiin seuraavasti: ”Ukraina ja Suomi ovat saaneet jo saaneet kokea tämän uusvenäläisen valloitus- ja ryöstöhimon, Venäjän vuosisataisen – mutta asultaan uuden – rahvaanimperialismin hirveitä seurauksia.” Samaisessa kirjoituksessa bolševismia kohtaan esitettiin muutoinkin rajua kritiikkiä: ”vuosisataiset sivistysaavutukset, venäläisen yhteiskunnan niin henkinen kuin aineellinenkin omaisuus ja luomisvoima ovat tänä puolivuotisena bolshevikkikautena poljetut saastaan ja vereen.”⁶⁵ Kirjoitus kuvailee osaltaan melko hyvin vanhasuomalaisten muuttunutta Venäjä-suhdetta. Keisarinvallan aikaisia sivistysaavutuksia pidettiin edelleen arvossa, mutta bolševikkien koettiin tuhonneen menneen hallinnon saavutukset. Tässä tapauksessa Ukrainan irtaantumisella vaikutti olleen *Uuden Suomettaren* puolesta hyväksyntä. Sisällissota vaikutti *Uuteen Suomettareen* melko samalla tavoin kuin aikalaiseen sanomalehdistöön yleensäkin. Sisällissodan ajan sanomalehdistölle oli tyypillistä propagandistisuus sekä osapuolten välisten sanomalehtien polarisoituminen.⁶⁶

3.3 Työmies asettuu bolševikkien puolelle

Työmiehen retoriikka Ukrainaa kohtaan oli koventunut jo vuoden 1917 joulukuussa, jolloin lehdessä vihjailtiin Radan epäluotettavuudesta. Esimakua suhtautumisen jyrkentymisestä esiintyi muun muassa kirjoituksessa, jossa kritisoi kovin sanakääntein Ukrainan keskusneuvoston mahdollista liittoutumista Ranskan kanssa. Lehti kirjoitti, että kyseisen liiton seurauksena olisi Ukrainan keskusneuvosto ”militaristinen porvarihallitus, joka on liitossa englantilais-ranskalaisten kapitalistien kanssa ja taistelee köyhälistön kaipaamaa rauhaa vastaan.”⁶⁷ Liittoa ei ollut kuitenkaan tapahtunut, joten kritiikki oli vielä spekulatiivista.

Venäjän jakautumista uusiin itsenäisiin valtioihin, kuten Ukrainaan, kuvailtiin *Työmiehesä* seuraavanlaisesti: ”Tätä alueiden itsenäistymistä vastaan ei sinänsä tietenkään ole mitään sanomista. – – Mutta pahinta ja wallankumoukselle vaarallisinta on tässä se, ettei tätä

⁶⁵ Katsaus Venäjän oloihin. *Uusi Suometar* 19.4.1918

⁶⁶ Salokangas 1987, 176–177.

⁶⁷ Ranskan hallituksen rauhanwastaiset puuhut Ukrainassa. *Työmies* 31.12.1917

itsenäistymistä toteuteta wallankumouksen, waan wastawallankumouksen merkeissä.”⁶⁸ Kirjoitus kuvailee hyvin *Työmiehen* asennoitumista uudessa ympäristössä. Lehti piti edelleen kiinni kansallisesta itsemääräämisoikeudesta, mutta neuvostohallinnon suuntalinjoja mukaillen lehti oli valmis tuomitsemaan tietyt valtiot vastavallankumouksellisuudesta. Lenin oli myös vannonut Ukrainalle annetun uhkavaatimuksen yhteydessä, ettei Suomen kansallista oikeutta tai itsenäisyyttä rajoitettaisi. Rada sen sijaan oli lähtenyt vastavallankumoukselliselle tielle eikä Leninin kansallisuusohjelmaan kuulunut sen salliminen.⁶⁹ Sosialidemokraateille sisäisen itsenäisyyden kaltaiset kansalliset vaatimukset olivat keskeisiä ja juuri Leninin kansallisuuspolitiikan koettiin antavan niille vallankumouksellisen oikeutuksen.⁷⁰ On siten todennäköistä, ettei *Työmieheissä* haluttu asettua Leninin Ukrainaa koskevia vaatimuksia vastaan, vaikka kansojen itsemääräämisoikeuteen tukeuduttiinkin.

Sodan alkaessa ei enää jäänyt epäselväksi kummalle puolelle *Työmies* asettui. Sota Ukrainaa vastaan koettiin *Työmieheissä* oikeutettuna taisteluna vastavallankumouksellista sekä porvarillista Radaa kohtaan. Sodan oikeutusta perusteltiin Radan yrityksillä ”waikeuttaa nuoren työväen hallituksen asemaa” ja Radan vastavallankumouksellisuutta argumentoitiin muun muassa Aleksei Kaledinin armeijan kanssa tehdyllä yhteistyöllä.⁷¹ Kaledinin armeijalla *Työmies* viittasi Venäjän valkokaartiin, joka taisteli bolševikkeja vastaan. Vain hetkeä Ukrainan sekä Neuvosto-Venäjän välisen sodan alkamisen jälkeen Suomessakin alkoi sisällissota, jolloin punaisten välit bolševikkihallinnon olivat läheisemmät kuin koskaan. *Työmiehen* kirjoitukset Ukrainaa koskien olivat siten erittäin johdonmukaisia ottaen huomioon ajallisen kontekstin.

Jo tammikuun lopulla *Työmiehen* kirjoituksissa juhlittiin bolševikkien etenemistä rintamalla ja helmikuun alussa vihjailtiin ”oikeistopikkuporvarillisen keskusneuvoston” kaatumisesta. Ukrainan kaltaiset Neuvosto-Venäjän ”wallankumouksellisen työväen loistawat voitot” kuvattiin lehdessä Suomen työväelle myönteisenä seikkana, sillä niiden odotettiin nostavan mielialoja punakaartilaisten keskuudessa.⁷²

⁶⁸ Waltiollisesta tilanteesta Wenäjällä. *Työmies* 16.12.1917

⁶⁹ Ketola 1987, 441–442.

⁷⁰ Matikainen 2018, 278.

⁷¹ Työväen wallankumous. *Työmies* 10.1.1918

⁷² Tietoja kansalaissodasta Etelä-Wenäjällä. *Työmies* 31.1.1918; Wenäjän työväen wallankumous ja kansainvälisen köyhälistön liike. *Työmies* 5.2.1918

Lehdessä Ukrainan Radaa kuvailtiin jatkuvasti halventavaan sävyyn porvarillisena. Aiemmin mainitussa *Helsingin Sanomien* artikkelissa kritisoitiin bolševikkien väitettä Radan porvarillisuudesta viitaten sen tosiasialliseen kokoonpanoon. Myös todellisuudessa Radan kokoonpano ei ollut porvarillinen, vaan pääosin se oli yhdistelmä vasemmistolaisia sekä kansallismielisiä aineksia.⁷³ *Työmiehelle* porvarillisuus vaikutti kuitenkin toimineen aseena Radaa vastaan sekä yhtenä perusteena sodan oikeutukselle. Väitteen todenperäisyydellä ei ollut niin väliä.

3.4 Sanomalehtikirjoitukset sodanjälkeiseltä ajalta

Ukrainan sekä Neuvosto-Venäjän välisen sodan päättymisestä ei kestänyt kauaa Saksan Ukrainassa toteuttamaan vallankaappaukseen. Samat tahot olivat täten osallistuneet sekä Suomen että Ukrainan tapahtumiin vuoden 1918 aikana. Sanomalehdissä Saksan kasvaneeseen vaikutusvaltaan Ukrainassa kiinnitettiin laajasti huomiota, mutta maan toimia tarkasteltiin sisällissodan kehityksen varjossa. Käsittelen vielä lopuksi, millainen suhde puolueyhmillä oli Saksaan ja miten tämä muuttui vuoden 1918 loppua kohti. Tämän taustoittamisen kautta puoluelehtien Ukrainaa koskevien kirjoitusten jäsentäminen on luontevaa.

Helsingin Sanomien taustalla toiminut nuorsuomalainen ryhmä, varpuset, oli aikaisemmin vieroksunut Saksaa. Sisällissodan kokemus sekä kysymys Suomen tulevasta hallitusmuodosta taivutti kuitenkin varpusten suhdetta Saksaan kohtaan myönteisemmäksi.⁷⁴

Hallitusmuotokysymyksen osalta tasavaltalaiset varpuset siirtyivät lopulta monarkian kannattajiksi, sillä Saksan-suuntauksen koettiin edellyttävän tätä. Vesa Vareksen mukaan tämä varpusten siirtyminen monarkismiin ei tosiasiallisesti ollut vakaumuksellinen muutos, vaan pikemminkin reaalipoliittisen harkinnan tulos. Monarkismista poiketen myönteinen suhtautuminen Saksaan oli varpusille tässä vaiheessa kuitenkin mielekästä.⁷⁵

Muutos heijastui myös *Helsingin Sanomiin*. Saksasta kirjoitettiin lehdessä Ukrainan vapauttajana ja bolševikkeihin kohdistunut kritiikki jatkui.⁷⁶ Aikaisemmin esimerkiksi *Helsingin Sanomien* ensimmäistä maailmansotaa käsittelevät sotakatsaukset olivat olleet

⁷³ Remy 2015, 147.

⁷⁴ Vares 2000, 238.

⁷⁵ Vares 2000, 239.

⁷⁶ Katsaus asemaan. *Helsingin Sanomat* 16.6.1918

hyvin myönteisiä länsivalloille ja tämä oli herättänyt vastareaktioita saksalaismielisten puolelta.⁷⁷ Sisällissodan jälkeisellä ajalla *Helsingin Sanomat* vaikutti siis hylänneen aiemman saksalaiskielteisyyden.

Mainitsemisen arvoinen on myös lehdessä julkaistu erittäin laaja sekä moniosainen *Kuwia Ukrainasta* -niminen sarja kirjoituksia *Helsingin Sanomien* kirjeenvaihtajan vierailusta maassa. Kyseisessä artikkelisarjassa kirjeenvaihtaja kertoi muun muassa Ukrainan oloista ja historiasta sekä vierailustaan hetmaani Skoropadskyn luona.⁷⁸ Artikkelisarja on sikäli poikkeuksellinen, että se osoitti Ukrainalle ennennäkemätöntä huomiota.

Vaikka *Helsingin Sanomat* oli ehtinyt omaksua myönteisen suhtautumisen Saksaan sekä lopulta jopa monarkismin, palasivat varpuset vanhaan asetelmaan Saksan tappion myötä marraskuussa 1918.⁷⁹ *Helsingin Sanomat* olikin nopeasti valmis tuomitsemaan ”saksalaisen sotilasdiktatuurin” tukahduttavat toimet Ukrainan kansallisten tavoitteiden osalta.⁸⁰ Samoin saksalaismielisen Skoropadskyn hallinnon kaatumisesta lehti totesi, että valtaan nousut Direktorio ”ovat olleet ja pysyivät edelleenkin bolshevikkien ainoina todellisina vihollisina” Ukrainassa.⁸¹ Näin ollen uutta hallintoa ei mielletty sanomalehdessä vastenmieliseksi, vaan se nähtiin vastavoimana neuvostohallinnolle.

Vanhasuomalaisten johto oli asennoitunut Saksaan kielteisesti jo ensimmäisen maailmansodan alkuvaiheilla.⁸² Puolue kuitenkin taipui nuorsuomalaisten tavoin monarkian puolelle ja sisäpiiri alkoi vaatia Saksaa Suomen ulkopoliittikan avuksi. Vanhasuomalaiset tukeutuivat Saksaan, sillä Venäjän uskottiin valtaavan takaisin menettämänsä alueet ja vain Saksan uskottiin kykenevän turvaamaan Suomen itsenäisyyden.⁸³ Tämä uskomus esiintyi myös *Uudessa Suomettaressa*, jonka kirjoituksissa todettiin bolševikihallinnon tulevan pyrkimään Suomen sekä Ukrainan alueiden palauttamiseen.⁸⁴ *Uuden Suomettaren*

⁷⁷ Vares 2000, 195.

⁷⁸ esim. *Kuwia Ukrainasta*. III. *Helsingin Sanomat* 17.8.1918; *Kuwia Ukrainasta*. VIII. *Helsingin Sanomat* 8.9.1918

⁷⁹ Vares 2000, 241.

⁸⁰ Wiron kysymyksen nykyinen vaihe. *Helsingin Sanomat* 3.11.1918

⁸¹ Ukraina. *Helsingin Sanomat* 17.12.1918

⁸² Salokorpi 1988, 203.

⁸³ Salokorpi 1988, 212, 214.

⁸⁴ Onko sotakoulu ja sota-akatemia maahamme perustettava? *Uusi Suometar* 21.7.1918; Neuvostovalta ja Ukraina. *Uusi Suometar* 2.10.1918

uutisoinnille ilmestyi myös uusi ominaispiirre, jossa venäläisten lehtien siteeraaminen korvautui suurilta osin saksalaisilla vastineilla.⁸⁵

Lähtökohtaisesti Saksan toimista Ukrainassa kirjoitettiin neutraalisti eikä *Uudella Suomettarella* vaikuttanut olleen erityistä myönteisyyttä Saksaa kohtaan. Vanhasuomalaiset olivatkin valinneet Saksan-suuntauksen ensisijaisesti reaalipoliittisin syin. Sanomalehdessä tuomittiin kuitenkin jyrkästi saksalaisen sotamarsalkka Hermann von Eichhornin salamurha Ukrainassa. Kirjoituksessa murhasta syytettiin pääosin venäläisiä, mutta todettiin myös, ettei ”Ukraina saata ilman muuta pestä käsiään”.⁸⁶

Suomalaiselle puolueelle Saksan romahdus ja monarkiatavoitteiden kaatuminen merkitsi lopun alkua. Puolue joutui tekemään ulkopoliitikassa täyskäännöksen ja myöntämään tasavaltalaisten kritiikin oikeaksi.⁸⁷ Lopulta uuden puoluejaon yhteydessä Suomalaisen puolueen toiminta päättyi ja suurin osa vanhasuomalaisista siirtyi vastikään perustetun Kansallisen Kokoomuspuolueen taakse.⁸⁸ *Uudessa Suomettaressa* Direktorion valta herätti vielä kuitenkin epäilyksiä ja sen todettiin olevan sekoitus sekä bolševisminvastaisuutta, että ”bolshevistista hapatusta”.⁸⁹

Työmiehelle valkoisten puolella taistellut Saksa oli luontainen vihollinen eikä tätä peitelty Ukrainaa koskevassa uutisoinnissa lainkaan. Suomen sekä Ukrainan sodista, joihin lehden mukaan Saksa oli imperialistisella sotapolitiikallaan sotkeutunut, kirjoitettiin suoraan rinnasteisina toisiinsa. Lehden mukaan ”itse Ukrainan porwaristokin alkaa jo peljätä Saksan imperialismiin rajatonta ruokahalua”.⁹⁰ *Työmiehen* mukaan kummankaan maan porvarillinen hallitus ei olisi kyennyt säilymään ”työväen voimaa vastaan” ilman Saksan tukea.⁹¹ Montaa kirjoitusta ei *Työmies* kuitenkaan Ukrainan sodan päättymisen jälkeen ehtinyt kirjoittaa ennen toiminnan päättymistä huhtikuussa 1918.

Sisällissodan päätyttyä SDP:n oli uudistuttava ja hylättävä vallankumoukselliset tavoitteet. Samoin oli myös puolueen uuden pää-äänenkannattajan, *Suomen Sosialidemokraatin*, uudistuttava maltillisemmaksi. Vaikka *Suomen Sosialidemokraatin* sisäpoliittiset kannanotot

⁸⁵ esim. Venäjän taloudellinen tila ja Saksa. *Uusi Suometar* 24.5.1918; Ukrainan taloudellinen merkitys. *Uusi Suometar* 29.5.1918

⁸⁶ Poliittinen viikkokatsaus. *Uusi Suometar* 4.8.1918

⁸⁷ Salokorpi 1988, 272.

⁸⁸ Salokorpi 1988, 280.

⁸⁹ Kansalaissota Ukrainassa. *Uusi Suometar* 18.12.1918

⁹⁰ Saksan imperialismi Ukrainan työväenwallan kimpussa. *Työmies* 28.3.1918

⁹¹ Wastawallankumous ja Wiron työväenhallituksen kukistuminen. *Työmies* 10.3.1918

olivat herättäneet vastareaktioita valkoisissa ja johtaneet jopa lehden lyhyeen lakkauttamiseen, vaikutti Ukrainan osalta uutisointi hyvin harkitulta. Tosin lehti otti myös Ukrainan aiempiin tapahtumiin kantaa. Skoropadskyn valtaan ei lehdessä suhtauduttu suopeasti, vaan hallinnon kaatumisesta todettiin Ukrainan kansan olevan jälleen vapaa. Samalla kritisoitiin myös venäläisten syytöksiä Ukrainan petturuudesta sekä separatismista. Tämän ”maanpetoksen” todettiin kuitenkin juontuvan ainoastaan siitä, että ”he tahtovat olla ukrainalaisia”. Jopa bolševikihallinnon toimia Ukrainassa kuvailtiin *Suomen Sosialidemokraatissa* Ukrainan itsemääräämisoikeuden vastaisina.⁹² *Työmies* tuskin olisi kirjoittanut neuvostohallinnon toimista Ukrainan kansallisen itsemääräämisoikeuden vastaisina, joten muutos aiempaan oli selvä.

⁹² Ukrainan tapahtumat. *Suomen Sosialidemokraatti* 28.12.1918

4 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa analysoin puoluesidonnaisten sanomalehtien kirjoituksia Ukrainan vuosien 1917 ja 1918 tapahtumista. Pää-äänenkannattajina toimineiden sanomalehtien kirjoitukset seurasivat puolueiden määrittämiä linjauksia, mutta niiden oli myös sopeuduttava epävakaan ajan tuomiin muutoksiin.

Vielä vuoden 1917 aikana kolmen sanomalehden uutisoinnissa esiintyi melko vähäisiä eroja. Uutisoinnissa esiintyi kuitenkin tiettyjä painopisteitä, kuten *Uuden Suomettaren* painottuminen Venäjän suhtautumiseen tai *Työmiehen* lievä suuntautuminen Venäjän vasemmistoon. Näiden sanomalehtien suhtautuminen tuli pääosin ilmi lainattujen artikkeleiden kautta, joissa tietty näkökulma korostui muita enemmän. Lainattuja artikkeleita ei kuitenkaan kommentoitu sanomalehtien toimesta juuri lainkaan. Uutisointi perustui suurilta osin vuoden 1917 aikana edellä mainittujen lainakirjoitusten ohella myös sähkösanomiin, jotka tutkielman aineistosta on rajattu pois. Lehtien omat kirjoitukset Ukrainasta olivat kuitenkin hyvin harvassa, joten kokonaisvaltaisten johtopäätösten tekeminen oli haasteellista.

Neutraaleinta uutisointi vaikutti olevan *Helsingin Sanomissa*, jossa Ukrainan kysymyksen ei otettu juuri lainkaan kantaa. Lainakirjoituksia esiintyi monelta eri taholta ja toimituksessa vaikutti näin ollen pyrkimys esittää erilaisia näkökulmia Ukrainan tilanteesta.

Itse kansallisliikkeeseen *Helsingin Sanomat* suhtautui kuitenkin varovaisen myönteisesti mainitsemalla esimerkiksi, ettei Venäjä kykenisi edustamaan kaikkia kansallisuuksia enää tulevaisuudessa. *Työmiehen* uutisoinnissa kansallisen itsemääräämisoikeuden periaate koski myös Ukrainaa ja lehdessä huomautettiin maan kärsineen Suomen tavoin tsaarinvallasta. *Uudessa Suomettaressa* sen sijaan epäiltiin kansallistavoitteiden järkipäisyyttä, sillä Venäjän ei uskottu hyväksyvän laajoja myönnytyksiä.

Vaikka sanomalehtien oma kommentointi oli hillittyä, käsiteltiin Ukrainan kysymystä kuitenkin säännöllisesti ja kattavasti. Lehtiä yhdistävä tekijä olikin, että Ukrainan tapahtumilla koettiin olevan selkeää painoarvoa. Kansalliset vaatimukset kärjistyivät molemmissa maissa samanaikaisesti. Sanomalehdistöllä oli mahdollisesti erityinen kiinnostus Ukrainan pyrkimykseen, sillä niiden toteutuminen saatettiin kokea myös Suomen kannalta merkityksellisenä. Ukrainan ja Suomen väliltä sanomalehdet löysivät kuitenkin melko harvoin suoria yhtäläisyyksiä joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.

Vuodenvaihteessa sanomalehtien suhtautuminen muodostui selkeämmäksi. Itsenäistymisen jälkeen lehdet kirjoittivat huomattavasti aiempaa enemmän omia kirjoituksia Ukrainasta, jolloin sanomalehtien näkemykset tulivat selkeämmin esille. Tätä kehitystä Suomen sisällissodan syttyminen vain kiihdytti entisestään. Sisällissodan aikana puolueiden oli vastattava Suomen sisäisten sekä laajemman lähialueen jatkuviin muutoksiin. Tämä heijastui myös äänenkannattajina toimineisiin sanomalehtiin, joiden oli taivuttava puolueiden muuttuvien tarpeiden mukaan.

Valkoisten, *Uuden Suomettaren* sekä *Helsingin Sanomien* kannanotot alkoivat osin lähentyä toisiaan sisällissodan aikana vanhasuomalaisenkin hylättyä maltillisen Venäjä-linjansa. Punainen *Työmies* puolestaan erosi muista sanomalehdistä merkittävästi asettumalla bolševikkihallinnon taakse Ukrainan kysymyksessä.

Ukrainan sodan eri osapuoliin suhtauduttiin sanomalehdissä täysin Suomen sisällissodan jakolinjojen mukaisesti. *Työmies* edusti kolmesta lehdestä ainoana neuvostomyönteisyyttä sekä avointa saksalaisvastaisuutta. *Helsingin Sanomien* ryhmä eli Nuorsuomalaisen puolueen varpuset olivat valmiina omaksumaan Saksan-suuntauksen. Tämä oltiin kuitenkin valmiina hylkäämään siinä vaiheessa, kun sen ei enää koettu tarjoavan poliittista hyötyä.

Vanhasuomalaisille Saksaan tukeutuminen oli aina ollut reaalipolitiikan seurausta, joten Saksan romahdus vuoden 1918 lopulla ei tuonut suurta muutosta sanomalehden uutisointiin. Skoropadskyn vallan kaatuminen vaikutti kuitenkin herättäneen ainakin *Uudessa Suomettaressa* huolta.

Suomen Sosialidemokraatin suhteen taustapuolue SDP:n parlamentarismien omaksuminen sekä vallankumouksellisuuden hylkääminen muutti lehden suuntaa *Työmieheen* verrattuna huomattavasti. Bolševikkihallintoa kohtaan esitettiin kritiikkiä, jota *Työmieheissä* ei esiintynyt.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Uusi Suometar, Helsinki 1917–1918

Helsingin Sanomat, Helsinki 1917–1918

Työmies, Helsinki 1917–1918

Suomen Sosialidemokraatti, Helsinki 1918

Muu kirjallisuus

Gummerus, Herman: *Ukrainan murrosajoilta – Kuusi kuukautta lähetystön päällikkönä Kieivissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018.

Tutkimuskirjallisuus

Boberg, Henrik: Mustaa valkoisella – näkökulma sanomalehtiin historiallisena lähteenä. *Lähde: Historiatieteellinen Aikakauskirja* 1/2004, Labyrintti Ry.

Hakkarainen, Heidi; Kurvinen, Heidi; Paju, Petri; Salmi, Hannu & Sorvali, Satu: Digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet lähdeaineistona. *Kulttuurihistorian tutkimus – Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen. Kulttuurihistorian seura, Turku 2022, 105–123.

Ketola, Eino: *Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917*. Tammi, Helsinki 1987.

Kuusanmäki, Jussi: Ensimmäisen maailmansodan lehtisensuuri. Teoksesta: Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Suomen sanomalehdistöhistoria -projektin julkaisu n:o 17, Helsinki 1980, 85–105.

Mainio, Aleks; Jensen-Eriksen, Niklas & Hänninen, Reetta: *Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889–2019*. Siltala, Riika 2019.

Matikainen, Juha: *Parlamentarismien kannattajasta vallankumouksen äänitorveksi. Suomen sosialidemokraattisen puolueen lehdistö 1917–1918*. Suomen historian väitöskirja. Jyväskylän yliopisto 2018.

- Nygård, Toivo: *Suomen lehdistön historia. 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä*. Kustannuskiila, Kuopio 1987.
- Perko, Touko: *Kaksi Vapaussotaa. Viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1917*. Otava, Jyväskylä 2022.
- Remy, Johannes: *Ukrainan historia*. Gaudeamus, Tallinna 2015.
- Remy, Johannes; Viktor Plypenko: Suomi ja Ukrainan kysymys 1917–1921. *Historiallinen Aikakauskirja* (102) 3/2004, 360–374.
- Roselius, Aapo; Silvennoinen, Oula: *Villi itä: Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921*. Tammi, Helsinki 2019.
- Salokangas, Raimo: *Suomen lehdistön historia. 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla*. Kustannuskiila, Kuopio 1987.
- Salokorpi, Hannu: *Pietarin tie: Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1988.
- Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskyset: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- Vares, Vesa: *Vieroksutut kohtalotoverit: Suomalaisten näkemyksiä itäisen Keski-Euroopan ja Balkanin kansoista maailmansotien välillä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.